

De be kell vallanunk azt is, hogy Dobai költői eszménye, minden nagyszabású erénye ellenére ma aligha divatos. Az a tartás, magatartás, forrongó és hősi szemlélet és hivatás, amelyet követ, nehezen kelt ez idő tájt rezonanciát, nem volna nehéz megfejteni, miért. Ennek okán hangja magányos hang, „üzenete” egy magányos szellem üzenete, kiérdemelt szerepe a magányosé, amelyet azonban kora is reá mér. És valamiképp ez a tragikus, heroikus vonás, ha lehet mondani, még inkább nemessé, egyben méltatlanul visszhangtalanná teszi költészetét, amely – nem kétséges – komoly társadalomalkító igénnyel született, és alkotta meg önmagát. Minden műve jelentős teljesítmény, amellyel végsősoron önmaga szerepét fokozza önnön legendájában.

Deák László

**Művalóság ellen:
mű és valóság** Buda Ferenc:
Árapály
Nap Kiadó, Bp., 2005.

Az olvasó első benyomása, hogy két „ellenző” világ kavargog a Buda-versek háttérében, egymással hol összeilleszkedve, hol feleselve. Aztán rájön, hogy inkább három. Buda Ferenc számára is a csongori „három ellenző világból” áll össze az a teljesség, amelyről egy interjúban beszél: „csak úgy érdemes élni, ha világunkban, szemléletünkben minden a maga helyére kerül. S ez csak úgy történhetik meg, ha megkíséreljük a teremtett világot a maga egészében látni”.

A három világ közül a közvetlenül, illetve a hagyományon (vagy annak emlékéen) keresztül adott eleven valóság áll a középpontban. A másik kettő is csupán innen értelmezhető, pedig ez nem valami tiszta értelem, hanem a gond (Zalabai Zsigmond használta ezt a heideggeri felhangú kifejezést a költővel kapcsolatban), a munka és a megújuló természet, valamint a közösségi létezés kétarcú „térdeje”. A természettel és a társakkal is összhangot kialakító, értelmes munkálkodás esélye és az esély eljátszása, illetve végéjérhatatlansága volt korábban is az a közeg, amelyből a legnagyobb költemények születtek (mindenekelőtt a *Tanya-hazám*). A jelen kötetben szintén ezek a tárgyiasan földközeli, a saját és a nemzeti sorsról kozmikus távlatban tűnődő versek érik el leggyakrabban a „remekműgyanus” szintet. Ilyem például a kötet címadó verse. Az árapály szó sugallta állandó ritmus egyszerre bizonyul a tétova korszakközéretet, a rossz végtelenség, másfelől az élet-

halál váltakozását megnyugvasként megéllő, a lélegző, megújuló mindenség lényegét kinyilvánító talányos bölcsesség kifejezőjének. A kiúttalanság („Se út, se ösvény”), a folytonos pusztulás képei olykor „átlényegülve” kilátást nyitnak a kilátástalanból: „Hiányos horizont / szegi körül életterem határát. / Itt-ott a síkon élő-lény-maradvány: / rezgő tollpihe, régesrég lerágott / tű-hegyes torsok, szúrós, vad bogácsok, / kitin- s cellulózképletek, jelekké / átlényegült héjak, terméstopok, / szédült csigolyák, szikkadt bordacsontok”. A jelek reményt nyújtanak, hogy a létezés – messzezenegő tömörséggel megfogalmazott – alapélménye, a mulandóság („Megáll a szél. Távolban füst szoborlik. / Alig eszmélsz – s egy élet eltelik.”) nem kiüresedés, hanem átváltozás: „Akár a bíbicé s a gyíkoké, / az én nyomom is éppoly elmulandó, / molekuláim csendben visszatérnek / mind-mind oda, ahonnét összegyűlvén / belém-rakódtak, szerteszéledő / atomjaimra vár újabb teendő, / szintoly fontos és elhalaszthatatlan.” (Az egyébként márványba véshető verset nem rontja le, de fölöslegesen nyújtja az utolsó két sor: „Ki válaszol? / Ki válaszol nekem?” Kimondottan didaktikus viszont a szempontváltás az *Üzenettörítés* lezárásában, szerencsére az olvasó ettől is eltekinthet a vers összeilálódása nélkül. És végül a *Tér, idő* utolsó két sora kapcsán is eltöprenghetünk, hogy nem billen-e fel bennük tárgyiasság és jelértékűség korábban végig kitartott, finom egysége.) A folyamatosság esélyére ráérző ember (és költő) egyrészt meglátja a világban a folyamatosságot (a pusztulás is ennek részévé értelmeződik át a *Tér, idő*ben: „Talpam alatt, amerre lépek, / elhantolt cseréptörödek, / félpatkók, szögek rozsdafoltja. / Csont a csontot felszínre tolja. (...) Volttól az elkövetkezőkig / lépdelek lassan, egymagamban”). Másrészt tudatosítja saját feladatát és felelősségét a folyamatok fenntartásában, irányításában. A Buda által képviselt, a közéletiséget, a nemzeti hagyományokat, a munka valóságát és a közérthetőséget egyaránt vállaló költő-szerepet ez a belátás mélyíti el.

A másik világ művalóság, mely igazinak akar látszani, méghozzá az egyetlen igazinak. Az ironikus és szatirikus hang uralja az idevágó verseket. Közülük a legnagyobb igényűek, az *Össztánc* és a *Malom* a haláltánc műfajt fölelevenítve festik a jelent apokaliptikusnak. Az utóbbi nemcsak Vörösmartyt idézi meg (a címmel), hanem Illyéstől az *Egy mondat a zsarnokságról* is felrémlik az ilyen sorokban: „benyomakszik ágyadba is / a Birodalom” stb., jelezve, hogy a túlcivilizált, túlkényelmesített világ is zsarnokság. A múlt-jelen-jövő egységet, az élet kiteljesedését itt a körforgás kiúttalansága és szédülete váltja föl: „forog a malom” (*Malom*); „forog

a színpad” (*Tiborc tűnődik*); „lépj a körbe” (*Össztánc*). Az igazi valóság sokirányú figyelme leszűkül a pusztán emberire (az emberi az egyénire) és a jelenre, pontosabban a jelenként kivetített látszatra. A beszűkülés pedig elszabadítja az önzés és az erőszak pusztító hatalmait. Az Elek Tibornak adott interjúban beszélt erről a szerző: „Bajosan választhatók szét egymástól az egyéni, a nemzeti és az összemberi lét számos összefüggő szállal legalább ugyanannyi ellentmondással át- meg átszótt kérdései. Mindenesetre: a köztük való viszonylagos összhang kialakulásának legfőbb kerékkötője az őskor óta lényegében változatlan emberi természetből eredő törzsi, és a törzset is messze meghaladó nagyhatalmi erőszak.” Nem a valóság megismerése, tisztelete és végső megismerhetetlenségének belátása szabják meg az emberi törekvéseket, hanem kizárólagosan az információkultusz („mások titkait te lesd ki” *Össztánc*), a kapcsolatépítés („s tudd hogy kéz kezét mos” *Össztánc*) és hasonló kizárólagossága. Az összefüggések pedig merev, élehetetlen ellentétekre cserélődnek: „sok pogány között az ember / jaj kihez szegődnek // összeörli két malomkő / tézis antitézis” (*Össztánc*). Önmagába szédülve megszólíthatatlan, kijózaníthatatlan – menthetetlen világ ez. Zajba, hazugságba, kábulatba, értékvesztésbe („tökmindegy, hogy tűz a versbe / avagy vers a tűzbe” *Össztánc*), termékletlenségbe, erőszakba fullad, és végül fölfalja nem csupán önmagát, de magát az életet is. Sajátos szint képviselnek a kötetben az anagrammák, amelyek érdekesen vetítik a nyelvre a dolgok önleplező önmagukba zártságát. A tizenkét darabból álló ciklus mindegyike találóan variálja a címbeemelt fogalom beüti (például a *Pénzintézet*: „Ez: néz, int, tép.”).

Ám van választás, nem kell okvetlenül belépni az üres körforgásba. A *Petőfi utolsó látomása* a választás kényszeréről és a jó döntés lehetőségéről szól. (Mellesleg a kötetben ez az első nagy vers, az ezt megelőző *Bábelben* – akárcsak az utána álló *Farkasokban* – a vásári harsányságot imitáló hang nem képes fölemelkedni, így alant repülve pedig nem talál a témán fogást, benne ragad a közhelyben.) A kiüresedett lét látomása (a kiüresedés itt a civilizáció hiányából ered, de ez végeredményben mindegy) megmutatja, hogy a teljes lét egyetlen pillanata, a hősi halál pillanata, jelen esetben a hősi halál összehasonlíthatatlanul értékesebb a vegetálásnak akár évtizedeinél is. Aki a teljességben él, az a teljességbe is hal: „Örökre ég vérző tekintetem. / Itt estem el. Köszönöm, Istenem”. (A szerző által kiemelt „itt”-ben a világ mint a személyiség saját világa jelenik meg. Hasonló értelemben fordul elő a „tér idő” is – „itt járok ezer évek óta / araszolván a téridőben” *Tér, idő* –, míg a „senkiföldje” (*Össztánc*) épp ellenkezőleg, az egység

szétbomlását, ember és környezete elidegenedését fejezi ki.) Ha megőrizzük valóságunk, az is megőríz minket, a pusztulás csak a talmit viszi magával, a halál csupán titkos értelmű elrejtés. A már idézettek mellett a kötet egyik legszebb verse a maga teljességében kívánczik ide illusztrációnak: „hőből fényből a hús ködíg / eljutván végső tűntödíg / léted leegyszerűsödik // elmúlnak idők és terek / nem vagy se felnőtt sem gyerek / fölösleged mind szétpereg // voltál valaha csecsszó / leszel ha leszel ősz apó / s elrejt a föld / belep a hó” (*Hőből, fényből*).

A harmadik „ellenző” világ – a világ harmadik nézete – természetesen a transzcendencia. Isten, aki itt nem a hitben jelenik meg, hanem a vágyban, a hiányérzet továbbgondolásában. „Te Láthatatlan Te Ismeretlen” – szólítja a *Fohász a virradatban*. A pusztulás kiterjedése láttán a végső remény ez az Ismeretlen. Hozzá fordul a költő több vers zárlatában: „Uram Uram vond vissza a / törvényeidet” (Malom); „Oda az Éden. Poklunk evilági. / De mégis: élj. De mégis: irgalom” (*Elégia a működő gyehennáról*). A bibliai motívumok (Bábel, Szodoma, pásztor, Éden, gyehenna stb.), a többször a középkor szellemiségét is megelevenítő műfajok (fohász, haláltánc, zsoltosma, az *Össztánc*-ba beleszótt latin himnusz) egyrészt viszonyítási alapot jelölnek ki a romlás megítéléséhez, másrészt üdv és kárhozat távlatába helyezik az élet tétjét.

A földhöz, a munkához kötött életmódok valóságát Buda szerint egyre inkább elfedi és kikezdi a manipulált vágyképek önfelemesztő világa. A folyamat csak akkor fordítható meg, ha a munka elveszíti robot-jellegét, ha nem beszűkíti a személyiséget – aminek visszajára fordulása a vágyképekbe menekülés? –, hanem részvételt jelent a teremtésben. Ennek a tágas szemhatárnak a visszanyerése lenne az *Elégiá...*-ban kért „irgalom” megvalósulása. Buda verseiben kimondatlanul is működik a belátás: az igazi valóság sem áll meg önmagában, sőt, éppen azért igazi, mert képes a nála nagyobb Ismeretlenhez kapcsolódni. (Az álvalóság fő jellemzője ezzel szemben, hogy önmagába zárul.) A természet (és természetesség) is azért lehet e költészet fő viszonyítási pontja, mert tökéletesen megtestesíti a (kozmoszal, emberrel, önmagával, Istennel) lehetséges összhangot. A természeti képek gyakoriságát tehát az irodalomban (általában is, Budánál is) nem valamiféle divat indokolja, hanem az a megérzés, hogy egy-egy jelenség valódisága lemérhető azon, illetve megmutatható azáltal, hogy kifejezhető-e természeti képpel.

A *Tér, idő* azt igazolja, hogy a kizökent életforma „helyrezökkenése” még kevés: „évek, napok foszlánya, álmok, / élet, halál emléke szállong, / por, pára, füst,

sorshordalékok / szántás, szüret, kenyérdagasztás, / keresztelő, halottvirrasztás – // s a tér, idő most helyrezők-ken. / Tengeriszár zörög a ködben, / emészt a föld, koplal a jószág”. Megelevenedik (a tudatban) egy életforma, sorssá állnak össze a „sorshordalékok”, ennyi csak a helyrezőkkesés. Valóságközeli, de nem kiteljesedett sorsok és létmódok ezek sem. Viszont így helyrezők-kenve már alkalmasak arra, hogy följánlhatóak legyenek az irgalomnak, a kételyekkel teli reménynek: „Higgyem, hogy minden jóra fordul?”

Az irgalmat, a kegyelmet nem elég tétlenül várni. A felelős számvetést és cselekvést (akárcsak ezek esendőségét) a reformkor szellemisége példázhatja; ez indokolja (természetesen: egyebek mellett) a reformkor-közeli irodalom (Katona József, Vörösmarty, Petőfi, Arany) erőteljes jelenlétét a kötet utalásrendszerében.

Buda nem csak a romlást, nem csak a kételkedő reményt, hanem a harmónia látomásait, a kegyelem fényében álló világot is meg tudja eleveníteni. A madaras versek is leginkább ide sorolhatók (*Csóka, Rigó, Vadludak*). A madarak könnyedsége, több szférában való otthonossága, szelídsége, szépsége vonzó létmetafora a költő számára. A szó- és rímjátékokra épülő versek gondtalan csapongása szintén a felszabadultságot érzékelteti, színvonalában azonban a *Doromboló*, az *Okarina*, *fakarika*, a *Tambura*, *bandura* nem üti meg a kötet által felállított mércét.

A haiku-ciklus kiemelkedő darabjai szintén az emberi és az emberen túli összhangján alapulnak (*Depresszió I.*: „Rámsírja sárgán / lombját az őszi erdő. / Belep a bánat.”; *Nosztalgia*: „Lassú folyóvíz: / áramló idő partján / elüldögélni...”), akárcsak a *Zsebnaptár kicsinyeknek* disztichonos remeklései. A *Vadvíz* a megtisztulás, a *Hőből, fényből* és az *Isten szalmaszálán* (a két kötetzáró vers) a létösszegzés derűs nyugalomával néz szembe a kételyekkel.

Sturm László

Illeszkedő kultúra Ambrus Lajos:
Az én szőlőhegyem
B. K. L. Kiadó,
Szombathely, 2005.

Az ember nélküli tájon a földi élővilág szabadon bontakozik. A növényzet, ahol nő, éppen oda való, hiszen évszázadek és évszázmilliók súlyos ideje óta tenyészik az ég szent boltozata alatt. Az ember ellesvén működésének titkait, művelni kezdi a természetet. Létrehozza sajátos világát, melyet műveltségnek vagy kultúrának nevez. Csak akkor tud létbe hívni bármit is, ha megérti a logikát, miáltal a természet is dolgozik. Csak akkor szül eredetét, ha szabadságát mint ötletek kaval-kadját működteti. Az ötletek ötleteket szülnék, s ami tartósnak bizonyul, abból szelvényben és kifinomultságában tágas műveltség bontakozik. Van-e korlátja e bontakozásnak, van-e mérce, van-e hatalom, mely azt mondja eddig, s ne tovább, halandó, így és ne másként?! Minden bizonytal... Ha Ambrus Lajos esszéit olvassuk, az sem kérdéses, hogyan nevezendő e szelíden terelő, anyai hatalom. Ám az sem kérdéses, hogy a ma uralkodó, választásra épülő politikai szisztémában, ennek a létkörnek bizony sem joga, sem adottsága nincs, hogy különféle parlamentekbe és szervezetekbe érdekeinek érvényesítése céljából különféle képviselőket szavazzon, tömegdemonstrációkat tartson megfelelő épületek előtt, aláírásokat gyűjtve petíciókat nyújtson át – egyszerűen éljen a demokrácia adta eséllyel. Rá az esélyegyenlőség kiküzdésének esélye sem terjed ki, lévén természeti tájnak neveztetik.

Az író érdeklődését mindenekelőtt a szőlőskert jelensége köti le. E jelenség eleven példázat. A kert létrehozói, művelői, bortermelői váltják valóra és élük azt a rejtőzködően, szemérmesen mintaadó valamit (hétköznapi szent-ség?), ami szinte akaratlanul is mélyértelmű válasz a legitimitásának szakadéka fölött botorkáló XX. és XXI. század fogas – bár talán fel sem tett vagy meg sem hallott – kérdésére. Az író olykor tényleges, olykor fiktív fényképezésként lencsevégre kapja, számunkra is szemléltetővé teszi azt, amit érdemesnek érez. „Nem famatuzsálemeket, egzotikus tájalakzatokat és szürreális térformákat fotózott, inkább hatalmas diófákat, kőasztalokat a fehérre meszelt pincék előtt, ahogy a hosszú szőlősorok magabiztosan kúsznak a hegytető felé. (Már ahol felhagytak a kőbányászattal.)” Szemét oly érzés vezeti, melynek magja az élő és tenyésző természet kifinomult ismerete és óvó szeretete. E viszonyt természetes otthonlétként érti. Az otthonlét kedélyállapota alapvetően harmonikus, bársonyos, lankás, ízekben, fűszerekben gazdag, dús dallamokkal testes és

Megjelent az IRODALMI JELEN júniusi száma!

Beszélgetés a 70 éves Láng Gusztávvval.
Részlet Faludy György *Rottenburgi Erasmusból*.
Bodor Béla, Körösi Zoltán, Brém-Nagy Ferenc, Ferdinandy György, Nagy Koppány Zsolt, Nagy Abonyi Árpád, Kocsis Csaba írásai; Király László, Faludy György, Furman Imre, Gál Éva Emese, Györfly Ákos, Király Levente, Komán János, Harkai Vass Éva versei.
Tamási Áronra emlékezünk.
Kritika Temesi Ferenc, Barnás Ferenc, Gyürei Zsolt és Schlachtovszky Csaba, Cs. Szabó László, Páskándi Géza, Kocsis Csaba, Vallasek Júlia, Bombitz Attila könyveiről;
Film- és színházkritika; *Beszél a palackból* – Szücs Géza, valamint *Sándor vagyok én is!* – Johann von Kronstadt rovata.